

Forestil dig følgende: Mange år ud i fremtiden er hele din gamle gymnasieklasse samlet til 25-års jubilæum. Nu er I alle sammen i midten af 40'erne, har fået rynker og har taget nogle kilo på. *Måske* er du selv begyndt at ligne dine forældre mere og mere af udseende. *Måske* ligner du dine forældre mere end blot af udseende. *Måske* har dit livsforløb indtil videre mindet en del om det liv, dine forældre har levet. *Måske* har du truffet nogle af de samme valg med hensyn til uddannelse, ægtefælle, livsform osv. *Måske* har du begået nogle af de samme fejltagelser. *Måske har du ikke!*

Vi fødes ind i familier med meget forskellige livsvilkår. Nogle vokser op i et trygt miljø, hvor forældrene har mange ressourcer til at skabe gode vilkår for deres børns opvækst. Andre vokser op i familier, hvor rammerne for et godt liv er vanskelige.

(foto: Henrik Kureer)

Mens du sidder der og hygger dig med dine gamle klassekammerater, går det langsomt op for dig, at I alle har udviklet jer forskelligt: Rasmus har fx. uddannet sig indenfor shippingbranchen og bor nu sammen med sin familie i Kina. Maria snakkede altid om, at hun skulle være journalist, men nu arbejder hun i en bank på deltid og bruger det meste af sin fritid på sine 4 børn og sin mand. Teis valgte at blive murer ligesom sin far og har nu overtaget hans firma og bor stadig i byen. Det ser ud til at være gået jer forskelligt i livet, og at I har haft forskellige muligheder.

Måske er der nogle klassekammeraters udvikling, der overrasker dig positivt og andres negativt. *Måske* er der ikke noget, der overrasker dig.

I dette kapitel vil vi se nærmere på, hvordan man kan dele befolkningen op i forskellige grupper i forhold til levevilkår. Vi vil også kigge på nogle af de faktorer, der kan tænkes at påvirke det enkelte individs livsforløb og muligheder.

14.1 Socialgrupper

Det kommer sikkert ikke som en overraskelse for dig, at der er forskel på folk. Du kender sikkert nogle, som tjener mere end andre. Nogle har en bedre uddannelse end andre. Nogle mennesker er mere kreative og initiativrige end andre. Man taler om, at folk vil være i besiddelse af forskellige ressourcer. *Med ressourcer menes her penge, viden, uddannelse, socialt netværk osv., som man kan bruge for at forbedre sin livssituation.* Samlet set kan man kalde disse forskelle imellem mennesker i samfundet for *social ulighed*. Social ulighed eksisterer altså, hvis nogle mennesker i højere grad end andre har disse ressourcer.

Social ulighed findes i alle samfund. Prøv at forestille dig alternativet: Et samfund, hvor der ikke er nogle, der har mere end andre. Det er svært at forestille sig, ikke sandt? Men hvad er så årsagerne til, at nogle mennesker har et liv, hvor de har rådighed over mange ressourcer – mens andre ikke har?

I det følgende vil vi undersøge *omfanget af uligheden i samfundet og baggrunden for den.*

Når man undersøger ulighed i samfundet, kan man med held dele befolkningen op i grupper. Herhjemme bruger man typisk de såkaldte *socialgrupper*. Udgangspunktet for inddelingen i socialgrupper er personens *uddannelse, stilling samt antallet af underordnede medarbejdere*. Helt præcist anvender man følgende inddeling:

Socialgruppe 1

- Selvstændige med store virksomheder (over 20 ansatte)
- Selvstændige med lang, videregående uddannelse
- Godsejere
- Topfunktionærer med over 50 underordnede
- Topfunktionærer med lang, videregående uddannelse

Socialgruppe 2

- Selvstændige i byerhverv med mellemstore virksomheder (6-20 ansatte)
- Selvstændige med mellemlang, videregående uddannelse

- Højere funktionærer med 11-50 underordnede
- Funktionærer med mellemlang, videregående uddannelse

Socialgruppe 3

- Selvstændige med 0-5 ansatte
- Gårdejere
- Funktionærer med 1-10 underordnede

Socialgruppe 4

- Underordnede funktionærer
- Faglærte arbejdere

Socialgruppe 5

- Ikke-faglærte arbejdere

Kilde: Socialforskningsinstituttet (www.sfi.dk)

Tabel 14.1 De 30-69 årige fordelt efter socialgruppe, 2000

I procent	
Socialgruppe 1	9
Socialgruppe 2	16
Socialgruppe 3	17
Socialgruppe 4	38
Socialgruppe 5	21

Kilde: SFI, *Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede*, 2003

Som du kan se af inddelingen, så handler det bl.a. om, i hvor høj grad man har kontrol over sin egen (eller andres) arbejdssituation. Jo lavere socialgruppe, desto lavere indflydelse har du generelt på dit eget job. Som du sikkert også har bemærket, så handler det også om *social status*. Folk i socialgruppe 1 betragtes ofte som øverst på den sociale rangstige, og det giver høj anseelse og social prestige at være i socialgruppe 1. I tabel 14.1 kan du se, hvordan befolkningen fordeler sig på de forskellige socialgrupper. Ser man eksempelvis på de 30-69-årige, ja så tilhører 9 pct. af disse socialgruppe 1, mens 16 pct. tilhører socialgruppe 2 – og så fremdeles. Socialgruppe-inddelingen er velegnet til at undersøge sociale uligheder. Generelt kan man fremhæve følgende om udviklingen blandt socialgrupperne i Danmark i 1900-tallet:

- Alle socialgrupper har fået en generel højere levestandard.
- Flere mennesker tilhører nu socialgruppe 1 og 2, og færre mennesker tilhører socialgruppe 3 og 5. Der er kommet flere top-funktionærer og højere funktionærer og færre blandt de selvstændige erhvervsdrivende i både landbrug og byerhverv. Desuden er antallet af ufaglærte faldet.
- I de sidste par årtier er der kommet flere kvinder i de højere socialgrupper.
- De højeste socialgrupper er domineret af folk med en lang, videregående uddannelse bag sig.

14.2 Social arv

I Danmark er de fleste stolte af vores velfærdsstat. Det er gratis at tage en uddannelse, og dette skulle gerne sikre, at alle har lige muligheder for at få et godt job og dermed en rimelig indkomst. På denne måde udlignes sociale forskelle i befolkningen. Men ikke desto mindre er det

En faglært arbejder tilhører socialgruppe 4, som er den største af de fem socialgrupper.

(foto: Grundfos)

sådan, at ikke alle får en uddannelse. Og ikke alle får et ordentligt liv. Men afgøres det af tilfældigheder eller kan man pege på nogle faktorer, som kan give en fornuftig forklaring?

Det viser sig, at det ikke altid er tilfældigheder, der bestemmer, hvilken hylde man lander på i samfundet. Mange undersøgelser viser, at børns videre livsforløb i nogen grad afhænger af deres forældres sociale position. Børn fra en socialgruppe 1-familier vil have en større sandsynlighed for at ende i socialgruppe 1 end i 5 og omvendt. Man taler i den forbindelse om den *'sociale arv'*. Dette beskriver det fænomen, *at en persons livsforløb ofte er kraftigt påvirket af personens opvækst. Barnet 'arver' og viderefører de sociale omstændigheder, som det er opvokset under.* Her kan man skelne mellem *positiv social arv* og *negativ social arv*.

Et barn vokser måske op i sunde og trygge rammer. Forældrene har masser af overskud og videregiver barnet en masse viden, positive holdninger og personlighedstræk. Hvis personen bruger sin gode baggrund til også selv at få et godt liv, så taler man om *positiv social arv*.

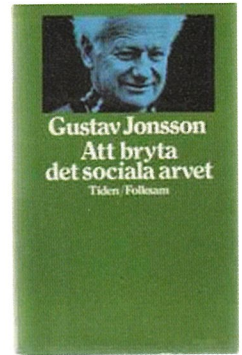
Omvendt, et andet barn vokser måske op i et hjem, hvor forældrene ikke har det samme overskud og måske ikke er i stand til at ændre på nogle svære livsvilkår. Arbejdsløshed og alkoholmisbrug er måske en del af hverdagen i dette hjem. Hvis barnet gentager forældrenes dårlige liv, taler man om *negativ sociale arv*.

Hvis personen *ikke* overtager forældrenes livssituation, siger man, at en person *bryder den sociale arv*. Personen får altså et liv, der på væsentlige områder adskiller sig fra forældrenes. Måske får personen en anden uddannelse eller måske kommer han til at tjene meget mere. Måske kommer personen fra socialt belastede familieforhold, men som voksen er han måske med til at skabe sunde og harmoniske rammer for sin familie. *Når man taler om at bryde den sociale arv er det oftest den negative sociale arv, man hentyder til.*

Social arv og uddannelse

I Danmark har vi forsøgt at bryde den sociale arv ved at udbygge vores uddannelsessystem. Man har fra 1960'erne og frem øget antallet af uddannelser og studiepladser. Dels har man ønsket at øge arbejdskraftens kvalifikationer. Og dels har man ønsket at give danskerne lige muligheder for uddannelse og for at få sig et godt job og en rimelig indkomst.

Forældrenes uddannelse spiller en stor rolle og påvirker på mange måder barnet eller den unges valg af uddannelse og senere muligheder i livet.

Det var svenskeren Gustav Jonsson (1907-1994), der oprindeligt opfandt begrebet social arv. Til at starte med arbejdede han ud fra en teori om, at kriminaliteten ville blive videreført fra generation til generation og blive stadig mere alvorlig blandt familiemedlemmerne. Senere måtte selv Gustav Jonsson erkende at dette viste sig ikke altid at holde stik i virkeligheden. Trods kritikken af hans arbejde er begrebet social arv blevet hængende og er flittigt brugt i dag, når man snakker om social ulighed i samfundet.

Børn af forældre med ringe uddannelse klarer sig ofte dårligere uddannelsesmæssigt end børn fra de øverste socialgrupper. Hvis man fx. ser på folkeskolen, viser det sig, at, fx. børn af ufaglærte forældre får markant dårligere karakterer end børn af forældre med en lang videregående uddannelse. *Jo længere uddannelse forældrene har, jo bedre karakterer får børnene.* Set i forhold til gymnasiet er der heller ikke nær så mange børn af ufaglærte, der går i gymnasiet, sammenlignet med børn af veluddannede forældre.

Det er også i stor stil de højtuddannedes børn, som ender på universitetet. Sandsynligheden for at et barn af forældre med lang uddannelse kommer på universitet, er således over 10 gange større end for et barn af ufaglærte forældre. Det fremgår af følgende tabel.

Tabel 14.2 Sandsynligheden for, at et barn opnår et givet uddannelsesniveau, fordelt på forældrenes uddannelse

Procent	Ufaglært	Faglært	KVU	MVU	LVU	I alt
Ufaglærte forældre	40,4	42,8	6,6	7,3	2,9	100
Forældre med lang videregående udd.	18,2	13,3	8,1	23,7	36,7	100

Kilde: DØR, Dansk økonomi efterår 2001

Note: KVU, MVU og LVU betyder henholdsvis kort, mellemlang og lang videregående uddannelse

Tabellen læses fra højre mod venstre. Et barn af en ufaglært har 40,4 pct. sandsynlighed for selv at ende som ufaglært. Og 42,8 pct. sandsynlighed for at ende som faglært. Og så fremdeles. Ifølge tabellen er der 2,9 pct. sandsynlighed for, at barnet af ufaglærte forældre får en lang videregående uddannelse (universitet/handelshøjskole). For et barn af en højtuddannet med lang uddannelse er sandsynligheden 36,7 pct.

De markante forskelle skyldes fx. opdragelsen. I de højtuddannede familier vil traditionen for uddannelse motivere barnet til også at få en lang uddannelse. Måske lægges der vægt på, at barnet skal læse bøger og aviser, måske er der mere plads og ro i hjemmet til at læse.

Omvendt er der måske i nogle ufaglærte familier en tendens til at tro på, at man nok kan klare sig uden uddannelse. Det har forældrene jo selv vist med deres eksempel. Forældre fungerer jo som 'rollemodeller' for deres børn, på den ene eller den anden måde. Det har sikkert også en vis betydning, om forældrene har råd til at yde barnet økonomisk støtte til en lang uddannelse. I velstående familier ser man ofte, at forældrene køber en lejlighed for at støtte barnet i studietiden eller sørger for økonomisk

støtte, så barnet ikke skal have alt for meget erhvervsarbejde.

Selvfølgelig har begavelse en stor betydning for, hvor højt du når i jobpyramiden, men betragter vi to børn med samme begavelse – fra henholdsvis socialgruppe 1 og socialgruppe 5 - så vil barnet fra socialgruppe 1 have langt større chancer for at nå en placering i socialgruppe 1.

En vigtig udvikling er dét, man kan kalde pigernes eller kvindernes fremmarch. Fra 1990'erne og frem har flere og flere piger fået en studentereksamen. Blandt disse piger er der mange, der 'bryder' den uddannelsesmæssige arv og bliver den første student i familien. Udviklingen ser man også på universiteterne. Der er nu flere kvinder end mænd på universiteterne, heriblandt mange kvinder med en arbejderklassebaggrund. For piger eller kvinder er den sociale arvs betydning altså blevet lidt mindre i forhold til valg af uddannelse. Blandt drenge eller mænd ser man desværre ikke helt den samme udvikling.

Social arv og andre områder

Man har indenfor sociologien også undersøgt den sociale arvs betydning for andre forhold end lige indkomst og uddannelse. Overordnet kan man pege på andre områder, hvor den *sociale arv har en vis betydning, men dog ikke i samme omfang som i forhold til uddannelse.*

Børn med kriminelle forældre har fx. en (statistisk set) større risiko for selv senere at blive kriminelle. Børn af misbrugere har statistisk set også en lidt større risiko for selv at blive misbrugere som voksne. Hvis et barns forældre har været arbejdsløse gennem en længere periode, er der også større risiko for at, barnet i sit voksenliv vil opleve længerevarende arbejdsløshed. På samme måde er der også større sandsynlighed for, at man i højere grad gifter sig indenfor samme socialgruppe end udenfor.

14.3 Chanceulighed

Hvis man vokser op i en socialt belastet familie, ender man så med garanti som social taber? Nej, Så snævert hænger tingene heldigvis ikke sammen! Fordi din mor er arbejdsløs, behøver du ikke blive arbejdsløs. Fordi din mor er narkoman, behøver du ikke at blive det. Tværtimod viser undersøgelser, at *langt størstedelen af børn fra disse familier klarer sig bedre end deres forældre.*

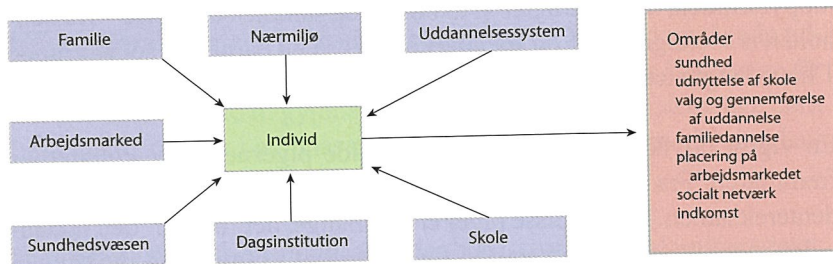
Nogle samfundsforskere foretrækker derfor, at man i stedet for social arv taler om begrebet *chanceulighed* for at betone, at ikke alle har lige chancer for at få en god uddannelse og et godt job.

Bliver drengene taberne i fremtidens informationssamfund? Nogle samfundsforskere mener, at drenge uden boglige kundskaber får det svært. Tidligere fik de job ved samlebandet eller arbejde som stik-i-rend-dreng på et lager. Men nu kræver selv de mest simple job, at man skal have gode læsekundskaber og kendskab til IT.

(foto: Henrik Kureer)

Figur 14.1 Forhold der påvirker den enkeltes muligheder og adfærd på væsentlige samfundsmæssige områder

Kilde: Niels Ploug, Social arv og social ulighed, Hans Reitzels forlag, 2007

Man kan sige, at forskellige ting har indflydelse på, hvordan det enkelte individs liv bliver. Man får forskellige ting med fra de personer og miljøer, man møder på sin vej i livet. Figur 14.1 viser hvordan du som menneske bliver påvirket i forskellige arenaer: i familien, i daginstitutionen, i nærmiljøet, i sundhedsvæsenet, på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet.

Pilene i figuren viser, at du får noget med fra alle disse steder. Hvad du får med, er med til at bestemme, hvor godt det vil gå dig (som individ) på en masse forskellige områder senere i livet. Altså hvor godt et job du vil få, hvor meget du kommer til at tjene, hvor godt dit helbred vil være, hvor lang uddannelse du får osv.

Det kan godt være, at en person har få ressourcer og uheldig adfærd med fra familien. Til gengæld har personen måske et godt netværk af venner eller støder ind i nogle mennesker i uddannelsessystemet, der fungerer som rollemodeller. Dette kan medvirke til, at personen ændrer indstilling og adfærd. 'Slutresultatet' kan altså sagtens blive positivt. Personen bryder måske den sociale arv. På samme måde kan man sige, at en god klasselærer måske kan være med til at udligne belastende forhold i familien.

Det er et komplekst indviklet samspil af, hvordan man klarer sig i forskellige sammenhænge/arenaer, der bestemmer, hvilket liv man får. Den sociale arv spiller en rolle, men slet ikke i alle menneskers liv. For nogle kommer familiearenaen til at være den vigtigste. For andre er det hvordan man begår sig i nogle andre arenaer, der bliver det vigtigste.

Man siger, at *det enkelte individ ikke er låst af den sociale arv, men også selv kan handle*. Det er altså ikke bare 'samfundets skyld' eller dine forældres skyld, hvis tingene ikke flasker sig.

I uddannelsessystemet bliver hver enkelt bedømt ud fra adfærd, ordforråd, formuleringsevne og hvor meget man ved om det enkelte fag. Vurderingerne, som du får i uddannelsessystemet, får stor betydning for din sociale position senere i livet. Undersøgelser viser, at især elever med forældre, der ikke har gået i gymnasiet, har problemer med at forstå sproget, som tales i gymnasiet. Det opleves af eleverne som fremmed og svært.

(foto: Henrik Kureer)

14.4 Social mobilitet og mønsterbrydere

Vi nævnte tidligere, at mange mennesker forbliver i samme socialgruppe som deres forældre. Der er dog flere og flere, der bevæger sig enten op eller nedad den sociale rangstige. Dette er tilfældet, hvis fx. datteren af to ufaglærte tager en HH-uddannelse og ender som funktionær i en bank. Eller hvis sønnen af to topfunktionærer ender som ufaglært.

Når en person ender i en enten lavere eller højere socialgruppe, end personen kommer fra, er det udtryk for det, man kalder *social mobilitet*. En sådan person kan man kalde for en *mønsterbryder*. Mønsterbrydere skal forstås som individer, der tager elevatoren op eller ned i samfundets sociale hierarki. Individer som i deres voksenliv ikke gentager de opvækstvilkår, som de er opvokset under. Nyere undersøgelser viser, at de fleste kommer til at lave noget andet end deres forældre og derved kan betegnes som mønsterbrydere. Om man bliver mønsterbryder afhænger især af faktorer som forældrenes uddannelsesnivea, forældrenes interesse for skolearbejdet, om man er glad for at gå i skole, boglige evner, motivation eller om man er opvokset i relativ fattigdom.

Men er det vigtigt at vi har social mobilitet i samfundet? Ja, det mener de fleste samfundsforskere

For den enkelte betyder det mindre risiko for, at man 'havner på den forkerte hylde'. Hvis man lever i et samfund, hvor det er nemmere at rykke op i det sociale hierarki, kan man forestille sig, at det enkelte individ gør en ekstra indsats.

Samfundsøkonomisk set er det også en fordel, at der er stor social mobilitet i et samfund. Det vil være mere sandsynligt, at de jobs, der kræver specielle færdigheder, faktisk også bliver besat af personer, der har disse specielle færdigheder. På den måde udnyttes de menneskelige ressourcer mest effektivt, og sådan et samfund er også bedre til at tilpasse sig forandringer, fx. i forhold til globaliseringen

14.5 Social arv i informationssamfundet

Vi så i kap.11, at industrisamfundet er blevet afløst af informationssamfundet. Men betyder den sociale arv mindre i informationssamfundet?

Den franske sociolog **Pierre Bourdieu** har set nærmere på, hvor meget den sociale arv betyder. Han mener, at der foregår en konstant konkurrence om de bedste positioner rundt omkring i samfundet. Vi er meget afhængige af de ressourcer, vi kan trække på, når vi vokser op. Disse er

At starte som avisbud og ende som Mærsk McKinney Møller er en drøm for mange og udtrykker den ultimative sociale mobilitet

(foto: Henrik Kureer)